

मोत्या मूँघो औसर
(कहाणो सग्रे)

मोत्यां मूँघो औसर

सुरेन्द्र अंचल

स्वस्ति साहित्य सदन

© सुरेन्द्र अचल

प्रकाशक :

स्वस्ति साहित्य सदन

रानी बाजार, बीकानेर-334001

आवरण हरिप्रकाश त्यागी

संस्करण . पैलो, अक्टूबर 1985

मोल बारह रुपिया मात्र

मुद्रक .

एस० एन० प्रिंटर्स

नवीन शाहदरा, दिल्ली-110032

MOTYAN MOOGHO AUSAR (RAJAASTHANI SHORT STORIES)

SURENDRA ANCHAL

PRICE 12/-

विगत

मोत्या मूघो औसर	9
हौमलो जीत्या करै	14
जुद्ध रो गिरज	18
राज मारग	23
सुल मरियो हित देस रै	28
मूछाळै सिध री बात	33
विगत—अँ कल अचपळियै टाबर री	37
राजमुगट	41
नामै री खिडकी अर बा	45
बुखार भात भात रा	50

मोत्यां मूंघो औसर

मोत्यां म्घो औसर

दूध रा झागा मू घोयोडो चादणी ऊजळपाखी । चादडना री जोन मे जगर मगर करती हुयी 'पीछोळा' री अचपळी लै'रा हिवटै रा तार झिण-कारे । पण, आज ओ चाद म्हारा मे'ला मू डोगी क्यू ? चादणी री धोळी घप्प चादर म्हारा हिवडै री काळी सुवारय री भावनावा ने ललकारती हुयी लागै । क्यू ?

ओ कुबेर रो भण्डार, अं हीरा-मोती, मेवाड री माटी मे पसीना सू सीच'र निपजामो हुयी धान, संग म्हारै मन री सुवारय री नागण पै जाणै थूक रैया । म्हारी जलम-भौम मन्नै धिक्कारै ।

आज म्हारी मन ओपरो ओपरो क्यू ? जाणै म्हारा रग मे'ला मे लाय लगा र धुवै रा बतूळिया उठ रैया है । हिथै रा कपाट खोल'र आ झिणकार म्हारै रोम रोम मे भाळै री अणी ज्यू चुभै । घणै हेत मू कमायोडो घन, म्हारा मू मूढो मसकोडतो हुयी क्यू लागै ? क्यू ? पण क्यू ?

अं लिळमी । म्हारी इत्ती क्रिपा इण भामासा पै है तो क्यू इण तरै मू सगळी मोहरा, सगळो घन, म्हारै काळजं म ववळिया री सळा बण'र चुभै ? 'क्यू ? क्यू ?

ओ कुण ?

मगळियो भील ? हाथा म तीर-कवाण । इण री आग्रा सूख्वाही ऊकाळो लेवै जाणै — रातीचुट्ट ।

मन्नै इतरी घुर-घुर'र काई देखै ? इण री आख्यां मे इत्ती धिरणा म्हारा मू क्यू ? क्यू ? पण क्यू ?

सिध्या रा, वो अलमोजी बजावती — रामूडो स्वाळियो, मन्नै देख'र

बाणवन क्यू धम गियो ?

सागै जाणै प्याफमेर पमरियो हूमी ओ गरनाटो अपणां संवडू हाया मू मन्नें शहाड रैया हुवै । मैं छुद अपने आप मू दसो डरण क्यू साग्या हू ।

ओह, अकलम नाय । मेद-याट रा घणो । मू बुवेर, यजानै रो घणी । हीरा-पन्ना, धन-धान मू घनापट कोटै पै पुरुषारता हूया काळिदर-नाग गिरगो मै । अर म्हारी जनमभोम मवाड भूष्य मू कुरटारै कुज्जार पाग री राटिया अरोगे पण वे भी बन-बिलावहा ले भाजै । माटी रो रुग्नाडो अजनिग रो दीवान राणा प्रतापसिध, अर बी रं भाला रो अणी उदास क्यू ?

आडावट रो घाटियां मे सिधा री दपाठ रो ठोह गिपाळिया री हूवरी हूइयाऽऽ' क्यूरर ? क्यू ? पण क्यू ?

ओ कुण ?

सकरियो डोली ? अरे, इण रै हाया मे होन री जाग्या घडग ? आज अणवोन्धो, नजीक मू क्यूरर निमर गियो ?

यू लागै जाणै कोरै म्हारा वाना मे छानै-मीक वेवै क'भाया । तू माटी रा चोर । तू धारी सगो-जामण न वेच छावै इतो वेईमान, मूजी, मपोळियो । मेवाड री इज्जन नै डस रैयो ।

ओह । मेवाड री माटी । मन्नें छिमा वरदै । म्हारै हिवडै म काळी नागण, सुवारथ रो गदडो पाणो है । सागै-सागै मू देस रो गहार । माटी रो लाज दुममणा रै हाय बिक रैयी अर मू इण यजानै पै मुळांची मार'र वेंठयो हूमी नाग-सिरसो भामो ।

भामा सा । जाम । नीदडली निवार । ओ घन, ओ जीवण, ओ जोबन, पारो को है नी । जामण रो हेलो मुण । मैं माटी रा जाया माटी मे मिल जासी । ओ ससार चौसर रो बात्री, साझ पडधा उठ जासी । धन-धाम अर चाम न रहसी, वरधा वाम रह जासी ।

भामा । मरणो अवस है तो जलमभीम री खातर मरस्या । बी रो घन बी रै भेंट करस्या । मिनघ रै तडफा तोडधा काईं हुवै—विघाता रा लेख नी टळै । आज म्हारै हिवडै रा बजर-बिवाड चरमराट कर'र खुल गिया । इणा गिगतार मे'ला मे लाय लागै, जिवा मे जलमभीम री बरबादी रो

पुवो घुटीज रैयो है । इण जीवन नै धिक्कार है । फिट है । यूऽऽ । भामासा तन्नै यूऽऽ ।

ओ मोत्या मूघो औसर । उठ । मेवाड रो लाग बचावण मे चूकै मती ना । महाराणा प्रतापसिंघ रो रिण चुवावण रो समै है । भामा, मुण सर्क तो मुण । मेवाड रो माटी रो कण-कण कँवे है—“भायड एहडा पूत जण जेहडा राणा प्रताप ।”

उठ । आ ताराळी रात तन्नै गैल बतासी । ओ चादडलो सागै-सागै रखाळा करतो पीचासी । उठ । भामा उठ ।

भामो सेठ पीछोळा री पाळ सू ह्वेली कानी टुरियो । आभे तारा मुळवण लाग्या । हालो सगळा हालो । हिये रो मेल घो'र गदली काया नै उजलाणी हुवै तो ओ औसर । हा, ओ औसर—मोत्या मूघो ।

घर मजला—घर कूचा ।

पूरापूर गाडिया, ऊग अर घोडा पै मुहरा री थैलिया । बटाऊ भामो चाल्यो ।

‘ओ कुण ? मगळियो भील ? वयू ? अवं इण कुटैम रा वयू ?’

‘ओ खजानो सिध सेठा ?’

‘गगाजी म पवितर होवण नै । महाराणा रै चरणा मे माटी रो मोल चुकावण नै ।’

“धिन धिन है भामासा । इण मोवे वाम नी आवेला तो ओ धन, बंद वाम आसी ? म्हु भी थारी चाकरी म सागै ।”

माटी सीदी सीदी महक सू सुवागत करै । आडाकळ रो घाटिया गैल बतावै । घर मजला—घर कूचा । बटाऊ भामो चाल्यो जावै ।

“आ कुण ? सकरियो ढोली ? अवं, इण टैम रा ? अर इत्ती कडावण ।”

‘आ बाळद सिध सेठा ?’

“नुवै सूरज री उगाळी सारू । दाता रै सवा मण रै भाले री चिलक मे चार चाद लगावण नै ।”

“रग है भामासा । म्हु बिडद वाचतो सागै चालू ।”

घर मजला—घर कूचा ।

‘आ कुण ग्यारसियो सादू ? पगै तागू ?’

“आ कूच सिध जिजमान ?”

“सीव पै सियाळघा घणा हुकावै रै ग्यारसिया भाई ! सिघा री दवाळ जगावण सारू ।”

“जुग-जुग जीवो सेठा ! भू जातरा रा कुसल मतर बाधू । थारो हिवडो देस री सुतन्तरता रै इमरत सू गलगच्च रैवै । थू मेवाड मे तारा रै ज्यू चिलकैला । थारो मिनख-जमारो मुघर गियो भामा । रग है ।”

विघाता तूठै जद आछा दिन पाछा बावडै ।

पावण्डा, पावण्डा मारग वटै । आडावळ री घाटिया, झरतोडा झरणा, चढ़ाव उतार, बळदा रै गळै, टकोरा री टणकारा, गाडिया री चड चू • । बघती जावै ।

घर मजला—घर कूचा ।

चादणो थिरक थिरक नाचै । रूखडै रै पत्ता सू झाक-झाक'र जावती बाळद नै निरखै । माटी सू आख मिचाणी रमै अर भामासा रै मारग री जोत बड़ा'र मुळकै, पुळकै, किलकै ।

मजला पुण्या, बाळद थमणी । बळदा अर टोरडा री टणकारा सू दाता सावचेत हुया । आडावळ जाग्यो ।

“भामासा रो मुजरौ । दाता नै चाकरी निछरावळ ।”

“सेठा ? इण कुटैम रा ? इण काकड मे । इण घणघोर रोही म ? अर इत्ती गाडिया, इतणा टोरडा, घोडा ?”

‘अन्नदाता । अकैलिंग रा दीवाण । हिन्दुवाणी मूरज । म्हारै हिवडै री फुफकारती सुवारध री नागण आज मरणी । पावां री छिमा मागण, अर जलमभौम रा रिण चुकावण नै हाजिर हुयो हू । सगळो धन घाम, हीरा मोती, गेहू, मन्की, माटी रै अरपण । दाता रै चरणा मे निछरावळ । झुझारा नै रोटी दो, दानगी चुकावो । भाळो साभौ । मूछा ताण'र हुकारो जिण सू अकबर सूतो औजकै, जाण सिराणै सांण ।”

रग है भामासा ! मेवाड रा सपूत । मावन रो घुप्प अधारो म्हारी आख्या रै सामे घुमड रैयो हो । म्हारा मारग मे अभावा रो अणूतो ईज काळो भाखर आय ऊम गियो । पण वै म्हारी सै अवटाय्या रो जबाब ले'र आया हो । विघाता तूठा तो आछा दिन पाछा बावड गिया है ।

ओ घन मेवाड री भरतोड़ी मुतन्तरता रँ साह सरजीवण-बूटी सिरसो काम सारमी । तू साप्रत दानवीर वर्ण है ।

अबँ आसावा री किरणा चिलकी है तो नुबँ मूरज री उगाळी भी होसी ।

“मगळिया । जेज विण री । पेट री लाय बुझावण सारू भटवता ह्या घारा भील सरदारा नँ भेळा कर ।”

‘सकरिया । भटवता झुझारा नँ नगारँ रँ डकै सू बुला । जलमभोम रो अमर सुत भामासा, नुबँ मूरज री किरणा बाट रँयो है ।”

धोऽऽड, बडऽऽधीऽऽ । नगारा घरणाया ।

आडावळ रँ घाटँ सिध दडूकँ । चादणी रात गजगामण-सी मदमाती, जळसाती आथूणँ णगत्या उतरँ । बड रँ रुख पँ वँठघोडा कूबडा—कुबडूऽऽ कूऽऽ वरता ह्या नुवा मूरज री उगाळी रा समचार, आगै सू आगै पोचावण साभ्या—

कुबडूऽऽ कूऽऽ ! कुबडूऽऽ कूऽऽ !

ग्यारसियो साडू मूरजजी नँ जळ चढावतो ह्यो मत्र बाचँ—

जो दृढ राखँ धर्मँ को,

तिहि राखँ करतार ।

हौसलो जीत्या करे

जुद्ध सू धिरणा करणाळा नै भी वदी-वदाम जुद्ध अवे परज रे रूप मे करणो पडे । महाभारत रे जुद्ध मे पाण्डव नी चावता हुपा भी न्याव रे सार लडिया ।

फूल्योडी सिंझ्या मुचेतगड रे छावणी पै झार्के । जम्मू-स्याळकोट रे राजमारग पै आ छावणी मुख रे सास लेवे । अके-अके टाळवो जवान, ह्विबई मे देस रे खातर मरण रो बोड अणूतो, झूझण रो उमाव अणूतो ।

साच नै माा करे, जेडे झूठ नै मजहव रे रग सू रगरे पडोसी भाई पाकिस्तान रा सत्ताधारी जुद्ध रा ताखडा तोडे । उणा नै पेटनटंका जेट सेबरजेट, स्टार-फाइसं अर मिनी नापाम बमा, जेडा अस्त्र-सस्तरा पै घणो गुर्मज । पण, ह्दियार नी जीत्या करे, हौसलो जीते ।

अके छोटी छोटी मूछाळो रिगोड मोटभार अपणे घर कागद लिखतो हुयो सोचे । मुचेतगड रे आ छावणी निसक डूवते मूरज रे सीलो छाया मे किलोळा करे । बो कागद म तारीख लिखी—आठ मितम्बर उन्नीम सां पैसठ । भागै लिखण रो गतागम को पडे नी । किण नै लिखू ? पाती उडी-कती मरवण नै, मायन नै बाळगोठिया अलारक नै, मोवनिमा नै, मनोरिया नै । पण लिखू काई ? मै कोई अेडी लिखणजोग कारज तो मारिया ई नी । राजस्थान रो म्हारो तातो लोई नाडिया म हिवोळा खावे, ऊवळै, पण उण रो रग दिखावण रो औसर तो आयो ई नी ? हे चामुण्डा माई । हे थजमेरवाळै वत्राजा । अेडो औसर कद आसी ?

सूरज रे केसरिया-किरणा धी रे हौसले नै निमस्वार करती हुई आयुणै डूवी । अके कागळो नीम रे डाळी पै आय बैठघो, अर काव-वाव

रै। बो काकरी उठा'र उण पै फँकी। इत्ता मे खटाखट करतो हुयो अक
बवान उण रै सामे आ'र ऊभो हुयो अर बोल्यो, "सलाम अयूब भाई।"

"मालेकम सलाम। कीकर आवणो हुयो ? अबै ? ईं टैम रा ?"

'आपने कमाडिग-अफसर मा'व याद फुरमावै ! अबै ! ईं ज घडी !
पघारो !"

कागद उठे ईं मेल्यो, बी पै भाटं रो बोझ घर'र बहोर हुई गियो।

वायरलेस पै बैठघोडो अफसर माथी उठा'र थोडी जेज उण रो उणि-
मारो देख'र बोल्यो—'रिसालदार अयूब। टेम आ पूगो। सम्भलणै रो
औमर भी अबै को है नी। ममाचार है'ब, पाक रा पैटनटैका रो दळ आपा
रै नजीक आ पूगो है।"

आट्या मे अणूती चिळक पळकी ! भुजावा फडकी ! मनचीत्यो हुयो।

'सा'व ! अल्ला-ताला जेज सू मुणी, पण सुणी जहर ! हुकम हुवै तो
पैटनटैका सू टकरा'र देखू। जलमभोम पै मर मिटणै रो ओ मूघामोलो
औसर आयो।"

"अयूब ! थारै पै मन्नै पूरो विस्वास है। अबै आप री मूझबूझ मू,
टाळवा जवान लेर देस रै नमक रो करज उतारो।"

'फौजी संग टाळवा ईं ज हुवै। हुकुम री जेज है।"

'कूच करी। थारी मदत, आभै सू नेट अर हटर जहाज करैरा।
पाछे मू पैदल सेना भी पूग जासी।"

"पैटनटैका रो विणाम कर दूला, जूना खेडा उजाड दूला।"

देस पै मर मिटणे रा कोडीळा मूछाळा री टुकडी दुसमणां रै समन्दर
रो बिलो-बणो बरण नै घकै बघी।

आमै-सामै होवण म जेज को लागी नी। दुसमण रा पैटनटैका सू गोळा
री बिरात्रा होवण लागी। गोळा छूटै, जमी फाड'र घसै, धुवा अर धूड रा
बादळ उठे।

हवलदार अब्दुल हमीद जवावी गोळा दागण नै उतावळो हुयो पण
अयूब बरजर कैयो, "जोस म होस नी खोवणो। छानामाना बचता हुया
बदता रैवण मे ईं ज सार है। नजीक पाँचर चीतै रै ज्यू नटाटूट हमलो
करस्या। मू अक भी गोळो खाली नी जावैला। मरणो तो है ही, पण,

अजन हूम्यारी सू लडणो चावै !

साथी जमाल आभै पै देख'र धोन्प्यो, 'जनाव अयूव सा'ब । दुसमणा रा जट अर स्टार-फाइटमें चीला रै ज्यू झपाटा मारण लाग्या है।'

"मामै देख'र आगै बघो । उपां नै तो आपा रां हटर अर नेट निपटना रईई । हां, थोडा जीवणं हाथ कानी मुड'र बघो । नचीता रेवो । दुसमण आपा रा धीरज नै देख'र चिह्न गिया है । चक्कन-चक्कन होय र गोळा न्हाय रैया है । अक भी निमाणो सही नही है । अउं जीत आपा री है ।" हां 'अवै ठीक जाग्या आयगी—फायर ।"

अर पेला वार अेहो सधियोडो हूयो क पैंटनटैक भक्क मू आग पकट लीवी । अजेज दूजो गोळो अब्दुल हमीद रो उडियो अर दूजै पैंटन रा पुरजा-पुरजा गिण लिया ।

'मादास ! जमाल, उटी नै नो ! बहतरबद-गाडी मू सीधो नो टक्-रावणो !"

'टक्-रावण धो सा'ब ! मन्नै जादा सजर नो रै सक् । बहतरबद-गाडी मू आपा रा जवान हिचक रैया है । 'मा परवर दिगार...।'—अर बहतरबद गाडी रै आगै सोय गियो । गाडी उण री छाती पै चडगी । पण, अक भमकी उठ'र धुवै रै गुम्मार रै सागै धडाम-धडाम— गाडी री किरवा, दो-दो, तीन-तीन फलाग पै जाय बिखरी ।

"रग है जमाल ! कर गियो कमात । हा अवै डावै हाथ सू बघो । जवाना, भरत तो सिध रा दात गिणतो, आपां पैंटनटैका रा पुरजा गिण-स्मा ! अे तो कागज री नावा है ।"

'हिन्दुस्तान ।'

"जिन्दाबाद !"

अर, तो, अक पैंटनटैक रो ड्राइवर तो टैक छोड'र भाग छूटो । पडै, उठै अर फेर भागै । धी नै मारण रो गतागूम को पडैनी ।

मैदान सफाचट्ट । आभै मे उडता हुया जेटा अर नेटा रा भरणाटा भी मुणीजै नी ।

इण अणचीनी, अणूठी जीत रै मद सू रिसालदार अयूव अपणै साथीडा नै भर निजर देखै । सगळा री आख्या मे चमक ।

उम्मान कंबण लाग्यो, "सा'ब! इण पैटनटैक पै असवार हो'र कमांडिंग सा व नै सिलाम कराला । म्हे स्टार्ट करणो जाणू हू । हुकुम हुवै ।"

अर उण अजूवै लोहै रै देख्य, पैटन पै असवार मददकिया जोधाबा री टोळी, जीत रा नारा सगावती हुई बहीर हुई ।

भारत भर रा साठ किरौड नागरिका रै कण्ठा सू गूज्यो—भारतीय अयूव । जिन्दावाद ।

कमांडिंग आफिसर अयूव नै छाती नू चेष लियो । 'धन्य है अयूव । अणूता अणूता अस्तर-सस्तर तो दूजा देम उधार दे सवै, पण थारै जेडो होरुनी कुण देवै । फोजा नी जीत्या करै होसलो जीतै ।' 'ओ लं, थारो अधूरो त्रिट्याटो कागद ।' 'अवै पूरो कर'र घर भेज ।'

वो अवै उण कागद नै पूरो करण श्रैठवो ।—वालिद सा'ब, आपरै नाव पै च्यार घाद लगाया है । आसीम । 'आपरो बेटो' अयूव ।

वो पैटनटैक जिवो नौहत्या सिघ री तरै गरजतो हुयो लडण नै आयो, अवै बितनी री नाई दिल्ली रै लालकिल्ले मे माधो नीचो कर'र पडियो है, जिणनै नै साखू लोग देखण नै आवै ।

जुद्ध रो गिरज

जुद्ध रो गिरज पाखडा फँना / महारायो ।

माहा दिन आबं जद जुद्ध मडं । पण मिनघपणं रा साना नें मुड करण
साण जुद्ध रो अेरण भी वंदे-नदास घघवणी चावं ।

नगारा घरणाया—घडड घडड जागे आभें इन्दर घट्टूबं ।

रणभेरी बाजण तामी तुनडुःःः तःः ।

अजात शत्रु रो सेना उफणतें ममन्दर रो नाई नगारा घडमडावती
आभें म घूड रा बादळ उडावती वैसाली नगरी पें षड आई ।

वैसाली नगरी इतियास रें पाना म अक चावो नाम । मने रो बात
विधना रें हाथ । राजसत्ता जनता रें बुण्योडे पचा रें हाया म ही । आ
भारत रो स्यात पें ली गणतन्त्र हा । मानेंती मिनघ राजमद रें गुमज म
व्रावसियोडा । दुकाठ अर शोपण न्यारी । दोन्यू पाटा रें विचाळे जनता
पज्योडी ।

पण सवट रो तरवार माभें लटवती दग —मै सावचत । मुनन्तरता
नै सवट म पडी हूयी जाण वैसाली रो सगळी तरवारा अर तीर बँरघा सू
हूक्षण नै तणग्या । अहिरण पें ठणरा पडण लाग्या । भाला तीखा होवण
लाग्या ।

उण दिना पूरें उत्तरी भारत म बौद्ध धम रो प्रभाव दिन हूणो रात
चोगुणो बघ रेंयो ।

बैगात्री नगरकोट रें नजीक ही बौद्ध भिखुवां रो अक मठ हो ।
इण मठ रो देख रेख गुरु कुमारगुप्त करै हा । कुमारगुप्त अजात शत्रु
रें सनापति किशोरगुप्त रो मा जायो छोटी भाई । वो पणा वरसा पँती,

वैसाली मे आय'र बासो लियो । अत्रै अेक मानैती नागरिक अर मानैती धर्म गुरवा मे गिणीजै ।

वैसाली रो जन-परिपद रो समाचार भिक्खुवर पुमारगुप्त कनै पूगी— आपनै अरदास है क सगळा भिक्खुवा रै सागै आप सघाराम (मठ) छोड'र किनै म पधार जावौ । जुद्ध रो जाग्या जुद्ध करणौ पडसौ ।

“जुद्ध हिंसा रो प्रतीक गिणीजै ।”

‘पण, कदै कदाम अहिंसा रो रक्षा करण सारू जुद्ध धर्म बण जाया करै ।’

पण, भिक्खुवा ने जलम-मरण रो काई मोह ?

भिक्खुवा रो धरम न्यारो अर विचार न्यारा तो दूजो कानी क्षत्रिया रो धरम न्यारो अर विचार न्यारा ।

भिक्खुवा निस्वै करियो क आज हिंसा नै सिक्सा देवणी है, क अहिंसा भी कायर नी हुवै, कमजोर नी हुवै । इण वास्तै मठ नी छोडा—अहिंसा परमो धर्म ।

बुद्धम् शरणम् गच्छामी ।

धर्मम् शरणम् गच्छामी ।

सघम् शरणम् गच्छामी ।

पण, ओ जुद्ध रो गिरज ता मडरावतो हुयीं आभै सू धरणी मायै उतरण लाग्यो • उतरण लाग्यो—उतर ईज गियो ।

घडड घडड घडड । नगारा घडू किया ।

तुतडूऽऽ तूऽऽ तुतडूऽऽ तूऽऽ । विगुल बाजै ।

दोन्वू कानी फौजा रा समन्दर उफर्ण हुए • हरर । अठीनै अजात शत्रु रो सेना रा अजगर फूफाड करै तो उठीनै वैसाली रै बाळक, बूडा अर मोटधारा रो भुरजाळी भुजावा पडकै ।

मठ सू भिक्खुवा रो टोळी निकळी अर दोन्वू समन्दरा रै विचाळै आय र ऊभगी ।

• बुद्धम् शरणम् गच्छामी ।

धर्मम् शरणम् गच्छामी ।•

अजात शत्रु रो सेनापति विशोरगुप्त ई नुवी अणूती बाधा नै देव'र

झुलझार आनै बधिमो । भिक्खुवा सू अरज करी, “म्हा आप पै सस्तर नी उठावणो चावा । भिक्खुवा अर जोधावा रा मारग न्यारा-न्यारा हुवै ! वानै अेव-दूजे रै मारग म नी आवणो चाहीजै ! जुद्ध री जाग्या जुद्ध ई ज सोमै ! आप मठ मे पधारो अर म्हानै सडण दों ।”

वैसाली रा सेनापति भी अरज करी—“भिक्खुवर तथागत रो धर्म वायरा रो धर्म कोनी । म्हा इण भान वैरी आगळ आत्म-समर्पण नी कर सका । वैसाली मे ई आग है । मुतन्तरता रो पाणी हात ताई मरियो नी है । आप मठ मे पधारो अर म्हानै मारग दिरावो । दुस्मणा सू सडण दवो ।”

फरफरातै धवळे उत्तरीय नै बाधै पै धरैर भिक्खु कुमारगुप्त मुळकर व्ह्यो, ‘मग्नै राजनीति सू कोई मेणी-देणी नी है हू तो अहिंसा रै इमरत सू हिंसा रो हिरदो बदळणी चावू ! म्हारी तो केवणी है, क पर-हन्तरता सू बडो कोई पाप नी ।’ • झटकै सू पळटैर भिक्खु आपरै बडै भाई सेनापति किसोरगुप्त सू व्ह्यो “सेनापति ! हिंसा रो जीत छोळली हुवै । इण नासवान काया नै नी पण, अजर-अमर आत्मा नै जीतो !”

वैसाली री सेना मे धीर-हाव हुई, “म्हे प्राणा नै निछरावर करता हुया मुतन्तरता री रक्षा करस्या । म्हारी रगत वैसाली-गणराज्य रै माथै पै कुकू रो तिलक वणैर चिलकसी । पूज्य भिक्खुवर मारग दधो ! म्हानै साधू-हत्या रै कलक सू बचाओ ।”

दूजै कानी सेनापति किसोरगुप्त नै अेक उतरै अर अेक चडै । वो आपरै घोडै री पीठ सू उचकर हाथ मे तलवार नचावतो हुयो हाकळ करी—कुमार गुप्त । धू म्हारी सगो भाई हुयर म्हारै फरज म रोडो मत वण । हट जा ।”

जुद्ध रो गिरज जोर सू पाखडा फडफडाय ।

अेक तीर सुसाड करतो हुयो सेनापति रै वान सू टकरावतो हुयो नीसरग्यो ।

वम...जाणै वासदो मे धो टुळघो ।

आगे बडो ।

हिनाया । हाथी चिघाडघा । तीर सरर ..सरर सूसाड करे ! वादन भेरु,
चौसठ जोगनिया खप्पर माड'र आय ऊभा ।

आभै सू आग बरसण लागी ।

दिवाळै ऊभी साधुवा री जमात । अक-अक करनै धरणी माथै गुड-
कण लाग्या ।

अर सूरजजी अक पल रथ रोक'र देखण लाग्या । हवा री सास
रुकी । धरती री घडकण थमगी ।

अचाणचक येक अणूतो कौतक हुयो ।

वैसाली री मेना हथियार न्हाख दिया अर ऊभगी ।—म्हा साधुवा री
हत्या रो पाप ती ओढा ।”

दूजी कानी किसोरगुप्त रो हुक्म हुयो—जुद्ध रोक दो । निहत्या
साधुवा री हत्या सू तो हथियार न्हाखणा मजूर ।”

किसोरगुप्त 'तडाक' करता तरवार रा दो टूक करनै आगी फेक
दीवी । दीड'र घायल भिक्खु कुमारगुप्त नै बाधै प उठा लिया ।

कुमारगुप्त रै काना मे तरवारा री टकराहट अर तीरा री सूसाड
बन्द हुवी तो बी रै मूण्डै सू बोल फूटघा—तथागत री जै ।”

च्यार दिसावा गूजी—“तथागत री जै ।”

“कुमारगुप्त री जै ।”

जुद्ध रै गिरज रा दोन्यू पायडा वाट नाप्या । समै री तलवार विपनै
छाडै ? पून सू लतापत भिक्खु कुमारगुप्त रै होठा प जीत री मुळक
भिरकी । बात्यो, “भनै सघाराम (मठ) मे पुगाय दो । पासळिया म तीर रो
घाव हुयो है । मै उठै ई ज सरीर छोडणी चावू ।”

सेनापति किसोरगुप्त बी नै आप री भुजावा प झेल्यो अर उण रै
लारै लाख मान्हा री भी भीड चाली । सगळा अहिमा रै पारस सू सोना
वण'र वैर-भाव भूत्मा हुया सागै-सागै चालै ।

आभौ गूजै...धरती धरणावै—

बुद्धम् शरणम् गच्छामी !

मघम् शरणम् गच्छामी !

धर्मम् शरणम् गच्छामी !

22 मोत्या मूघो अीसर

अर, हवा री थम्योडी सास पाछी चालण चाली । धरती री रबयोडी घटवण पाछी वावडी । समय रो रय—घर मजला, घर कूचा, चाल्यो जावै, चाल्यो जावै ।

अर, जुद्ध रो गिरज वटघोडी पाखा धरती पर पडघो हुयी तडफडै ।

राज-मारग

आसोज नै जावणो हो, अर कानी नै लागणी हो, जबी लाग गियो । समै रा घुडला नै रोके, अेडी किण री जिनात । दीवाळी 'कू कू' रा पगल्या माडती नजीक आ पूगी । घर-घर, गाव-गाव, गळी-चौवारै बी री अगवाणी री तियारी होवण लागी । घर लिपीज-पुतीज रैया है । गैरू अर खडिया रा माडणा मडोजण लाग गिया । बगला, घोळा-धप्प बुगला-भगत बण रैया है । पायडा फेला र अवै उडे, अवै उडे । ओपडिया री टूटी फूटी भीत्या रै कारी-कुटका लागवा लाग्या । पण, गोपाळ बाबू रो बूढो घर टुकुर टुकुर संगी री तियारिया नै निरख-परख रैया है । दूजै घरा जैडी, साफ सफाई, रेल-मेल, माडणा, साज-सज्जा उण म क्यू नी ? दूजै घरा मे तो लिछमी छम-छमा-छम करती आवती-जावती रैवै, पण, गोपाळ बाबू रै घर सामै तो वा जाणै झाकै ई नी ।

गोपाळजी सुरसत रा पुजारी है । लेखक है । दिवला रै ज्यू तिल-तिल बळणी, पण समाज मे इन्याव अर सोसण रै घणघोर अधारा मू झूझ'र मिनख पणा री जोत जागनी राखणी, इण सारू अपनी भावनावा अर विचारा रो तेल विरोवर पूरता रैवै ।

। गोपाळजी नै लारुलै मडनै प्रवासक सू अेक उपन्यास रा पांच सौ रिपिया मिल्या हा ।

पूरै अडाई बरसा सू रात-दिन अेक कर'र बी उपन्यास लिखीज्यो, पण प्रवासका नै तो सच्ची कथावा जैडी अर जासूती, रहस-रोमाच री पोथिया पसन्द हूवै । इण देस रो ओ दुर्भाग है क' जबी साहित री 'क, का रो पून ई नी जाणै वै तो प्रकासक बण्योडा है, अर जो साहित रा लिखारू,

है वै उणा री परिक्रमा लगा रैया है। साहित रै उपन्यासा रो जमारो कठै !
आखर अेक नुबो प्रकासक घणो सोध-विचार कर'र इण उपन्यास नै छापण
री हीमत करी, अर गोपाल बाबू न पाच सौ रिपिया भित्या।

पसारी री रोज दिनुगै री उगाई सू तग आ'र दौ सौ रिपिया तो
उण नै चुकाया। कपडै री कमी है कारण जोढायत पी'र नी जा सकी, बी
रै अेक औठणो घापरी बणावणो जरूरी हो गियो।

कैलू रै डाडा मे ऊन्दरा निसक दोड भाग करै, कबड्डी रमै, जाणै बी
जाग्या रा पट्टी उणा रै नावै मडघाडी हुवै। परसू दो ऊन्दरा धडिया करता
दवात नै पटक'र फोड दीवी। स्याही, पैन, कागद रै सागै-सागै अनाज,
दाळा, लूण मिरच, मसासा ही घर मे जरूरी तावणा पडमी। खरच रा
सैकडू गैला !

दिल्ली री साची काणिया री पत्र-पत्रिकावा वा री माग तो करती,
पण गोपाल बाबू अेडी चोरी अपराध, प्रेम सेक्स री ओछी कथावा लिखणी
अधरम समझता।

हम चुगसी तो मोती ई चुगसी नी तो लघण करसी। साहित, अधारै
मे भटकणिया भिनखा नै गैली बनावण सारू दिवले रो उजास होवै। पण,
समै री थप्पड आ'र हिमाळी घुराघुर गळ जावै—आडावळ री चोटिया
धिस धिस'र छोटी ह्यगी, सेरसाह मूरी जैडा गडरिया रै माथै पातसाही
रो ताज सजावणो अर साहजहा जैडा पातसा नै, बेटा रै हाथा जेल री
ताडिया म बुडापो बीतावणो—अै संग समै रो खेल है। तो छोटै-बडै
भिनखा री काई जिनात जवो समै सू नी झुकै। गोपाल बाबू भी अेक सस्तो
उपन्यास लिखणै रो निस्चै कियो। अेक प्रकासक छापणै रो भरोसो भी
दिरायो !

जद गोपाल बाबू दसमी रा इमत्यान मे पास हुया जद ई वा रै
कानोका कोसीस कर'र पटवारी री नौकरी दिरवा दीवी। वाकौसा
तैसीनदार व्हेता। नेतावा अर अपसरा सू भी चौखी जाण-पंचाण राखता।
अठारवो साल उतर रयो हो। पौसाळ म वाणो री होडाहोड मे लगोलग
दो बरसा ताई उणा री वाणी पैलो इनाम लेवती रैयी ही। वा री लगन

तो साहित सू पक्कायत लाग्योडी, पटवारपणा री शिक्-शिक क्यू कर जचती ?

भावनावा रा बतूळिया ने कुण बाध'र राख सकें । वै तो नोकरी छाड-छाड'र अेक छोटे अखबार मे काम करण लाग गया पण, उठै भी जम नै सकिया ।

दीवाळी आ पूगी । कम सू कम अेक दो दिवळा तो घर रें वारें टिमटिमावणा ईं चावें । यू तो गोपाळ जी री कोठरी मे तो अेक दिवरी बळती ईं रैवें । जिण रें उजास मे गोपाळ बाबू लिखता हुया निजर आवें ।

प्रकासक उतावळ कर रैया क' दीवाळी तई पोथी तियार कर'र भेजो । प्रकासक री बतायोडी वाता नै गूथ'र उपन्यास लिखण रें ओछे वाम सू वा री आत्मा कुरळाट तो करती, घुतवारती, पण गरत री गरज मू आत्मा नै मार'र लिखवा मे जुट गया । वी पोथी सू दो-तीन सौ रिपिया हाय लाग-सो, जिण सू तिवार मन जासी, घर री लिछमी अर आवणं वाततै दो चार कपडा भी बण जासी ।

लेखवां रो हूठ जग चावो । लिखणोईज उणा रो जीवण । घरवाळी साण कित्तो वार चाय उकाळ'र लाई, पण पडी-पडी सीळी पडगी । पाळी उवाळै, अर लावें । अन्त मे उण रात वा चाय छ वार उकाळ'र काळी जैर होयगी, तो वारें फैंवणी ज पडी । पण, गोपाळजी री समाधी नै टूटी । जोडायत खोज'र कलम ईं ज घामली । जद कठईं अेक कप चाय पीवी ।

चिमनी रो तेल जबाब दे वंठघो । रात री वारें वज रैया । माथं म चक्कर आवण लाग्या । जोडायत खुलें मे सिबुड'र वंठी । आधी मूती आधी जागें । अधारो, कमरें मे पसर गियो । बाजार भी वन्द, सँ गाव निमक नोद रा समन्दर मे डूवयोडी । थोडी-साळ सोब'र पत्नी मू अरदास वरी, "धे जाओ तो, थोडाक तेल पटीस रा माराज मू भरवा लाओ ।"

जोडायत लिछमी खोज'र बोली, "अवै तो सोजावींसा । सरीर रो भी थो ध्यान राघो । इत्ती रात धुणवें भर तेल रें मात्र पडीमिया नै जगावणी आठो नै लागें ।"

आधिर अवै नोद लेवण रो निरुधें हुयो ।

सामंताम वीपल री हाळिया पखेरु वंचावा लाग्या । अलारक रो

बूबडो “बुबडू ऽऽ कू ऽऽ” बोत्यो तो अगूणै भाघ-पाटी । सूरजजी झाबया । पण गोपाळ बाबू खरटा खँचता हुया मूता हा । लिछमी उठी । तगारी में गेहू ले’र पडौसण रै घरा पीसवा नै चाली । आटो ले’र पाछी बायडी तो गोपाळ बाबू ने जगावा लागी । हाथ लगायो तो डील तबै रै ज्यू गरम । बुखार घघवै । वा घबरा’र जगायो, “आप सा । आप सा । आख्या खोलो । पानं तो बुखार है, अरे बाप जी रे । इत्तो गरम है डील ।”

लिछमी चीखणो चावती, पण चीख नी सवी । बण्ट रुध गियो । आख्या गळगळी हुयगी ।

“ ।” कोई पडूत्तर नी ।

“मुणो जी, आख्या तो खोलो । उपन्यास नी लिखणो है काई ?”

घो री आख्या सू गरम-गरम दो आमूवा री बूदा टप्” टप् गोपाळ बाबू रै गाला पै जाय टपकी । आख्या खुली, पण सगळो डील जाणै झबडीज गियो होवै । सरघा ई ज नी ।

“अरे राम जी ऽऽ । म्हारो डील तो पाबयोई फोई रै ज्यू दुख रैयो है ।

अरे थारी आख्या में आसूटा क्यू ?...बावळी, तू नचीती रै । ओ उपन्यास पूरो हुबंला तो तो म्हारो इलाज भी व्हे जासी, अर चाय, गेहू, दाळ रो बन्दावस्त ही हो जासी । दीवाळी रै दिन घर रै आगणै दो-चार दिवळा टिमटिमासी ।”

आसा री सक्ति मू बै उठ वँठ्या । जेव में घणा दिना सू पडी मलेरिया री गोळी गळा में गिटकी अर कन्म साभ लीवी ।

अेक’ दो तीन .., दिन जावतै काई जँज लागै ।

चौदस ।

डाकियो आयो । प्रवासक उपन्यास री तै-मुदा रकम भेजणै री जाग्या पाण्डूत्रिपि पाछी लौटा दीवी । सुझाव दियो’क थोडो सौक औजू रोमान्टिक बणा दिरावो । नायिका नै दो-च्यार जाग्या भूमता हुया बता दिरावो । नायक मू विरोधिया री आपस री लडाई रा दो-तीन पाना औजू जोड’र अेक-दो रा खून करवा दिरावो—पछेछाप देस्या । अेडी ऊची रचनावा आजकाल कुण पढै ?”

च्यारुमेर जगमग करता दिवळा जाग उठ्या । जाणै घरती पै आभं

रा नवलख दिवला पावणा हुवै । गोपाळ बाबू रै काळजै मे भी अेक ली बळ रैयो है । घप ..घप ..धू...धू...। यू तो सुरसत रा पुजारा रै मन मे रात-दिन अेक जोन जागती रैवै । जिण सू वा री कलम चालै, पण आज जो आग गोपाळ बाबू रै मन मे जागी, वा स्वाभिमान री आग है । अपमान सू घायल ।

उपन्यास हाथ मे ले'र उठ खडा हुया । अेक दिवलो घर री पोळ मे अधारा सू झूझ रैयो हो । उण रै नजोक पूगा । कापती ली ने अेकटक देग्रण लाग्या । उपन्यास रो खूणो ली रै नजोक लेग्या ।

'गोपाळ बाबू ॐ ।'

ढाकियो ळची आवाज मे नाव पूछ'र अेक तार हाथ मे पकडा गियो ! तार बाच्यो ।

बाच-बाच फेर बाच्यो । विश्वास नी हुयो । सुरसत इत्ती किरपा उण पै करेली ? सुपनो तो नी है ? आख्या पै हाथ फेर'र पाछो बाच्यो । लिष्टमी नजीक आ'र अचुम्भै मू चै'रै रा उतार-चढाव देखै ।

'काई हुयो सा ? किण रो तार है । म्हारे बाबोसा तो सावळ छैण ?'

'गेली ! सुरसत पावणी हुई है । लार'लै मइने मे जो पोषी छीं, उण पै अकादमी मू पाच हजार रो इनाम मिल्यो है । ओ बघाई रो तार है ।'

वै अजैज कमरे मे बावडिया । सुरसत री मूरत नै मायो नवाः । ११, बडबडाया — साहित, साहित रै वाम्त होवणो चावै । सुवारय रै १२, १३ । लेखका नै समाज मे अेव नुवी आनि करणी है । अजेय रा १४, १५ । चीजा उलट-पुलट'र राखणी है । अर जो टूट-फूट जावै, १६, १७ । हुण नी करणी, वनू क वै सडी-गळी'ज ही ।'

अर नुवै उपन्यास री पोषी रो खूणो कापती ली मू १८, १९ । आमा री जीत हुवी । साच नै आच नी । मुबह रा भटक्या २०, २१ । घरा बावड जावै तो वा नै भटकयोडा नी वैवै ।

धू २२ धू २३ कागद नाय अपड लीवी । उण रै २४, २५ । गोपाळ बडू नै पाछो अपणो मारग घणा दूर-दूर ताई सफा दीव २६, २७ । २८, २९ । पगइण्डी पकड लीवी ही उण नै छोड पाछा रात्र ३०, ३१ । राय उमन ।

उत्रटो, दूधा घोयो राज-मारग ।

मुत मरियो हित देस रै

गुन मरियो हित देस रै,
हरण्या बहु-गमात्र ।
मा नह हरणी जाम दित,
जनरी हरणी भात्र ।

(नापूरान कटियाविया)

मगत रो महम बेडाई रिमना नापूरा अर धावां नै पूर द्ये । बगत
कटा मूआपी अर कठै जा र डेरा न्हायगी कुल जाणै, पण आ बात साप्रन
जगचावी क' दण री बाळद अजे तादें तो पालती ई रैमी है सगागार । पण
ई सर्म रो घोधी में आगरो नाम मांडणियां मिनघ इतिहास बना जावै ।

इतियास बनावणियां मरदां में अेक नाम मेजर पीरसिप रो भी है ।

पण भाया । हूकारो देवता रैवा तो यात बैवण भरत आवै ।

धावां री पट्टियां घुलणांळी है । मेजर पीरसिप री भाट्या मामै
अपणी घर अर गवाडी, भायती-नायती रा दिव्य घूमण लाग्या । मा रो
लाड, गोव री म्हाळी नै श्हीर हुमा बेटा रा धारणा लेवती हुपी जडाय
कुवर री चळ विवळ आय्या, परणियोटी रो भीज्योही घूषट, सुहाणू अर
उण जिलै रै रामपुरा गांव रो मारग—सं बीरी आंठ्यां सामै उत्तरै-चडै ।
जाणै पित्तम री रीलां चालै ।

“मा, म्हु धारो दूध घूम्योही हू । म्हारो छठी राजपूत म्हालिमन, ‘उरी’
रै पीरखण्डी अर लेडागळी जेही पहाडियां वै जीत रो निसाण केराय’र
देस रो नाम उजाळियो हू !” मगी-साधीडा नै भी अं सगळी घाता मांड’र
सुणावला, तो सै गर्व स झूमैला । मेजर मन री रगरळियां म हूब रैयो ।

—नी । हुकारो चूक्या तो बात री करामत खतम हुय जावै । हुकारो देता रैवी तो बात कँवण मे रस आवै ।

हा तो । सुरज धरनी रै पो'रो दे तो हुयो, आयुणै उतरणै री तियारी करै । फूल्याडी तोरू फूला सिझ्या रो सरूप निरख'र बादळा रा गाल लाज स मिदूरी हुई गिया । पीर खण्डी भाखर रै अेव भाटै पै बैठयो पीरू, घर री आळयू रै बतूळिया मे उड रैयो आपोआप बतळ कर रैयो । अचाणचक अेक सिपाई आवै सिलाम करै—

‘वायरलेस सू हुवम हुयो है क' राजपूत रायफल री छठी बटालियन उरी' सू हट'र टिथवाळ जावै । टिथवाळ सू रिछमार गळी री सुरक्ता बरणी पडसी ।’

—जज किण री । कूच करी । • मुतन्तरता सँकडा बरसा सू मिली है अर मिलतै पाण देस रा दो टूक हुय गिया । पाकिस्तान कबाइलिया री मदत सू काश्मीर री बेसर री क्षपारिया मे बारूद विछावण नै दौडै ।...

जाघावा । म्हु म्हारी मेजर हू, पण म्है म्हारी भुजावा हो—कच बरण म जेज नी हुवणी चावै । अबै तो आपा टिथवाळ री पहाडिया सू ई ज उगता हुया सूरज नै सिलामी देस्या ।

—‘बटाळ चान्या मजला मिलसी ।’

लेफ्ट ••राइट । लेफ्ट • राइट ।

घर मजला—घर कूचां ।

छिण, पञ्चक, षडी, अर पोहर डळता-डळता किरत्या ढळी । समै कद यमै । ऊगुणै परमात री गुलाल उडता-उडता टिथवाळ रै भाखर पै डेरो म्हाग्र'र'...जन्मलोभ नै नमस्कार कीवी ।

—हिन्दुस्तान ।

जिन्दाबाद ।

रिछमार गळी अर टिथवाळ मे तीन कोस रो आतरो । रिछमार गळी पै कबाइलिया री कडी निजर । कबाइली, दारापही-भाखर री बन्नेवाळ-दानारिज चोनी पै कब्जौ बर'र' घके चढनी री तान लगाया हुया । पैलां दण जाग्या सू दुममणा नै गदेडणी पडसी ।

माजना बणी । सकडी घाटी सू घाल'र फौज आगै बड़ी । दुममणां रो

पतियारी को है नी । घाटी में हमली बोल देवे तो दो पाटा बिचाळै धुन जेडी दुरगत !

पण...हिरोळ में कुण ?

पीरू सिध री प्लाटून रा जोधावा दौड र घणं उमाव स हिरोळ साम्भो ! प्लाटून सावचेत ह्यु'र कूच करी ।

घाय • घाय • !

घडाम...घड... घडाम !

इण तरै अचाणचक हमला री आस को ही नी ।

पण दुसमणा री आनटिया में नोही नी हूवै, उगटियो ह्यो बिस ह्यो करै ? सकडो घाटी । दोन्यू कानी खन्दका खुदघोडी, अर, खन्दका में लुक्'र बँठघा ह्यो दुसमण ! अणचीत्या इण हमला सू पीरू रा आधा सिपाई घायल होय'र पड गिया । अबै बिया पार पडै ?

—'जै रणघण्टी । जै जोग माया । जय कमधजिया कल्ला गटौड । पीरू दकाळ कीदी अर साथीडा रै रगत में उकाळी देवण माह नाग सू आभो घरणावता ह्यो झूझण लाग्यो ।

सामे मू तोपा रा घरनाट उडै । तोपा रै सामे स्टेनगन सू गोळिया रा अ गीरा बिखेगतो ह्यो भूखो नाहरियो झपाटा खेले । सैकडू सियाळघा में सिध अकलो ई घणो । तारा री अंबड में चाद ग्वाळियो अकनो ।

तोपा रै समचै घरणी अर आभो दोन्यू धूजे । वासदी रो समन्दर ऊपणियो...धू ५५ धू ५५ !

लो, जाय पूग्यो सिध दुसमणा री तोपा री डौड । अर तोपा चलाव-गिया कबाइली, बीरी घावळ मू माथे पग भेल'र भागता निजर आया । घणखरा घरती पै पड'र कुरळाट करै । तोपा रा मूण्डा बन्द ह्यो ।

पीरू जीत रै मत में दकाळ करी—“जोधावा । दुसमणा री सट्या देखर डरपणो नी ? सैकडू-सियाळघा में अक ई सिध घणो ! बढो... ।”

पण, लारै कुणई होवै तो सुणै ? सै बीर दो पाटा बिचाळै फम'र तोपा री आग में फोत खेल गिया ।

—“आने बढो ।”—रगत मू लतापत पीरू हुकार करतो ह्यो मुड'र देखै तो अक भी सिपाई निजर नी आवै ! सैगा री लासा । पण सिध रै किण

साथ जोड़ै !

—“राजस्थान री मात्री !...ध्हारै छोटे से गाव रामपुरा रो ओ
ह अन्न रो पूरो पूरो मोल चुकासी !...मा ५५ ! जडाव कुवर मा । घारी
ख सजाई को है नी ।”

...बाता मे हुकारो अर फौज्रा मे नगारो । हुकारिया रै पाण ई ज
त मे रग चढै ।

तोपा गपळको वरण साह फूफाड करै । घडाम • घडाम...! धधवता
म गोरा री विरखा हुई, पण हुई । पीर रा बाना मे तो अेक ई ज आवाज
जोर-जोर स सुणीजै—

बेटा दूध उजाळियो,
तू बट पडियो जुद्ध !
नीर न आवै मो नयण,
पण पण आवै दुद्ध ।

आख्या पै बेवतै रगत रै रैळे ने पोछ'र थार्ग मीट न्हाखी । देख्यो ।
आपी तोपां रा मूण्डा बन्द । भागता हुया दुममणा पै पीर हपगोळा रा वार
करतो हुयो बढै, बढै...बढतो ई जावै...।

घर बूचा...घर मजला ।

बटाऊ ! पान्या मजला मिलसी !

बिजळ रो पळती, सूमाड करती हुयो अेव गोळी मार्ग मे आय घसी ।
जोधो चक्करगिन्नी छापर पट गियो “पण, बी री आख्या मू पायती री
खदर छिन नी सकी ।

हपगोळो सांभियो अर खदर मे पूरे जोर मू बगाव दियो ! वाग्द
भमती अर खदर उटगी ।

महादेव रा गण मगटा दोडपा भाया अर साध्वी जीम वाड'र गरम
सांही रा खदरवा सेवै । हापां मे खपर शान्या, विलखिलाट करता हुया
हसै ।

घाटिमां तोपां म घर-घर धूज रैदी ! पीर पायल, ध्यान मेर रगत री

नछमण रेखा विच्योडी ।

—मूरज नै निमस्कार । ह परमपुरस । हे उजाळा रा धणी । यू साक्षी है क पीरू । ठाकुर लालसिध रै च्याह वेटावा सू सगळा सू छोटा वेटो पीरू मा जडाव कुवर री आख्या रो तारो पीरघो रामपुरा रा टाबर पीरू राजपूत रायफन री छठी बटालियन री अब प्लाटून रो मजर पीरू सिध आज सीव पै दुसमणा री लासा रो तकियो बणा र अमर अटूट नीद लसी ।

— उण रै मार्यै म जाणै ओळघू री फुलझडिया छूटण लागी—

—20 मई सन 1936 म सिपाई बण र अक सौ अक पैली पजाब रेजिमेंट म झनम गयो ।

1940 म दखण सीव पै झूझ र झनम रेजिमेंटल सटर म प्रशिक्षक हुयो । नवम्बर 1945 म कम्पनी हवनदार मेजर रो तुकमो लाग्या ।

1948 म पीर खणी अर लडागळी पै जीत रो झण्डी गाडघो तो देस रो भाल ऊचो हुयो अर मा चामुण्डा रो खप्पर भर र अकलो पीरू सैकना कबाडलिया म अकलो—आज 18 जुलाई 1948 अकलो पीरू ।

दिन सिरकता काई जेज लागै

अर र SS । आख्या रै सामें इत्ती अधारो ? सास घुटीजण लागी दूर दूर ताई आदमजात निजर नी आवै । पीरू सोच्यो मरता मरता अक-आध नै और मार सकू । अरे ! जीवणा हाथ कानी सळवळ सळवळ किण री ? खदक ? आ खदक बच्योडी ! इण म अवस लुक्या हुया है कुणई ।

राम जी भला दिन देवै ! हथगोळो अ क बचियो हुयो है—हे भवानी । मा । सगती दे । आखरी सास रै समचै इण खदक रो फटाको छोडण रो चाव पूरा होवणो ई चाहिजै ।

— धडाम ।

हथगोला रो वार । खदक रा भाटा धडधडाट करता हुया च्यारुमेर बिखर गिया ।

हिचकी ।

घडाम घड घड घडाम !

काळ पुरस खुद उण दिन जुद्ध देखण ने सेमकरण री सीव माथै पाख पसारियो हुयी ! इण सडक पै चीमा गाव नू थोडोक आंतरं दुनिया रो नुवा अजूवो—पैटनटैका रो जमावडो ! पैटनटैक जिका री मजबूती पै अमेरिका नै गुमेज ई अणूती ! इण लौहा रं दैत्या पै बँठ'र पाकिस्तान रा सदर अयूव दिल्ली री किल्ली उखाड फँकण नै उतावळा हुयोडा ! लाल किला रा साल लाल मुपना देखै !

घडाम् घड घड घडाम !

दैत-राज गोळा उगळता हुया, घबै बघण लाग्या । दस सितम्बर सन् उन्नीस सौ पँसठ रो बी दिन धुवाघोर ऊगियो !

कठै तो जम रा दूत सिरसा लौहें रा पैटन अर कठै भारत रा जोधावा री छोटी रिकायळ लेस तोपा अर हथ-गोळा । पण हिम्मत-विस्मत होय विन हिम्मत किम्मत नही ।

हमीद दाकळ करी, 'जोधावा । जलमभोम रो करज चुकावण रो ओ अणमोलो ओसर । देस री रक्स्या रं जग्य म होम दी ओ माटी रो तन । महात्मा दधीची तो जीतै जी अपणा हाडका ई दान कर दिया हा ।

हिरदुस्तान जिन्दावाद !

सूरज अपणै रथ रा सात्यू घुडला नै रोक'र इण अणूतै मरण-तिवार नै निरवण सारू थम गियो । इसा इश्चरजजोग उदाहरण सैकडू घरसा म कदैई ज देखीजै !

धूळ रा बतूळिया सू घिरीज्योडी अँक जीप ! जीप पै अँक छाटी तोप अर उण तोप रं पाखती बँठयो हुयी हवलदार हमीद ! च्याम्मर लोहै रा दैत बिघाड रैया ! जम-दूता रं बिचाळै फत्यो हुयी हमीद—जाणै महा भारत रं जुद्ध म चकव्यूह तोडता हुयी अभिमन्यु ! दाव पै दाव !

हमीद नी पज्यो ! जीप घेरो तोड'र अँकानी सौकड मनाई ! दुसमण चनरीजगिया । ओ काई कौतक !

हमीद अपणा साथिया म जाय मिल्यो—

हबलदार हमीद • जिन्दाबाद ।

अवसियोडा दुसमण दूणा किरोध सू लपकिया । हमीद रा तो आज भूतिया बिखेर न्हाया । इण री गिर-दसा रो आको आयग्यो । इण री इत्ती हीमन के घेरो तोड'र भाग जावें । इण रा फूलदा-फूवदा नी बिखेर दा तो म्हा इस्लाम रा वदा ई नी । बढाओ पैटन—चीथ न्हाओ ।

वाळो भाखर जेडो पैटन घडघडावतो हुयो हमीद वानी नटाटूट बढतो ई आवें •'घडाम घडाम' गोळा बरसैं—लाय री लपटा उछळें ।

हमीद री आख्या मे अधारा छाय गियो ? घडीक जाणें आभें मे उड जाऊ वदेंक जाणें पाताळ मे वड जाऊ । धरणी, आभां, पाताळ सैं टंका रैं सरणाटें अर धरणाटें रैं धमीडा सू घूज रेंया । पैटन ऊची जाग्या उलाघतो हुयो वधियो । अचाणचक हमीद नैं तरबीब सूझगी । बीजळ-सी पळकी । पैटन री उघाडी छाती री बमजोर जाग्या देख'र हमीद ह्यगोळें रो अचूक वार करियो—ले हिया फूटा । म्हारा उडतोडा पुर्जा देख ।'

घडड ••'घडड • घड ••'घड •• घडाम ।

टंक री चिदी चिदी आकाश मे उडती हुवी दीसी ।

हमीद जलम-भोम नैं निमस्कार कर'र दडूकियो—आयोडी रैं तो काई वारी लागें नी, पण माटी रो पूरो-पूरो मोल चुकाऊ ला । भारत-माता । मन्नै आसीस दे । अक-दो पैटनटंका नैं अजू टावरा रैं रमतिया ज्यू बिखेर न्हाखूला ।

अरिया री आट्या आगे अमावस री रात । अणहोणी कीकर हुयी । ओ आदमजात है क' रागस । उणा नैं तो चढें र उत्तरें । उत्तरें र चढें ।

इतियास रा पाना फडफडाया । मूरज जी, पैटन री चिदी चिदी उडनी हुई देख इचरज मू ताल-गोळा ह्य गिया ।

दूजो भाखर सरकियो । अगारा बरसावतो आघा रैं ज्यू घडाघड वटनी आवें । हमीद सावचेत । हाय मे ह्यगोळा ले'र तियार—कैं तो मरणो कैं मारणी । औमर देख'र गोठो फेंक्यो, जाणें दमरान री वोलिंग ईज हुयी । ••'घडाम् ••'घडाम् •• ।

इतियास आट्या टमवा'र देदो व दूजोटा पैटनटंका री चिदिया पटावा री सड रैं ज्यू घ्यास्मेर बिघरगी । अक ••'दो टुक्का मूरजजी रैं

रथ मे जाय पडघा । घोडा भडकीज गया ।

हिन्दुस्तान - जिन्दाबाद ।

पण अभिमन्यु अे कली । अे क घेरो तोडे—दूजो तियार । दूजो घेरो तोडे तो तीजो तियार । चप्रप्यूह रा सात-सात घेरा । टंका री पूरी रेजी-मेन्ट ।

तीजोडो काळ भैरू सिरसो टैक घर्क वढियो । धी रागस रै मूण्डे सू आना रो भतुळियो निक्ळ'र सरणाट वरतो हृयो हमीद सू टक्करीज्यो । मूरज री आस्था चक्कूधीजगी । मज्ज-दुपैरी रो दिन गुदळकिया वेळा ज्यु धुधळीज्यो ।

अर अेरु जोन, वतीस वरसा री वीर आत्मा—पूरज रो जोन मे ममायगी ।

विगत—अकेल अचपळियै टावर री

पडकडाट करतोडा समै रा पाना ।

पाना म लिह्योडी अके अचपळियै टावर री विगत, इण मुजव । पाच-पाच नदिया रै पाणी सू तिरपत पजाव मे अके गाव, उण रो मल्लियावाळा नाव । अके करसो-टावर करमसिध अपणै साथिया री टोळी बणा'र नित नुबो, अणूतो खेल खेलतो । किणी रै खेत म नुकमाण करै, वदेई किणी रा लटूरा अपडर खीचै, तो ठोक-कूट'र भाजै । घाप'र अचपळो, हिमन रो घणो । भाख'र रै टिल्ली, देव जैडो कोतगियो पण, काम करण रै नाव नू ई मायो ठणकै । भगाई-पडाई री तो बात उठै जठा सू ई झूठी । पौसाळ रा पडित, घर रा सगाऊ-सम्बन्धी, पात पडौस, सै समजावण म कसर को राखी नी, पण विघाता लेख ई नी लिखिया, तो किण री जिनात जो उण नै पढा सकै । डीलडोळ रो गोळ मटोळ—वजरवट्टू । राड अर अचपळाट रो तो की छेडोई नी ।

उण रै काकोसा फौज मे जूनियर कमिण्ड अफमर व्हैता । करमा रै अके ईज जिह्—मनोमन ईच्छा—फौज मे भरती होणो । अकेदि न समा-जोग री बान अंठी निवडी'क मलियावाळा गाव म फौजिया री भरती आई । नाहोल्या आप ई तिरस्या कने आयो । रामजी री किरपा हूवी । अर छव्हीस बरम रो बो मोटघार भरती हो'र उमायोडो व्होर हूयो ।

मायन गळगळी आंख्या सू भाये हाय केर'र सोय दीयो । "जा बेटा जा । मायड जलमभोम हेलो मारै म्हारा जोघ । वैरियां नै बना दीजै क' करमो गिपण रा हांचळ घुग्योडो है । म्हारे दूध नै लजाईजै मनीना । जा साहवा जा ।"

दिना रा हस उडता जावे अंक, दा तीन च्यार ।

सर्म रा फडफडाट करतोडें दूजें पाना पै करमसिध रै नामे लेखो
मडजाडो इण मुजब ।

1944 अरानान मोरचो जापानिया सू लडनै सारू भारत रै सिपाया
री टोळी—सिपाई करमसिध मौत सू भी लडनै च्यार । दूसमणा नू भूखें
बाघ रै ज्यू झूझ र च्यार वार घायल हुयो । सिरै जोधा इनाम मिलिट्री-
पदक । सिपाई सू ऊचो—लास-नायक री पदवी ।

1947 हिंदुस्तान जिन्दाबाद । भारत रा मानवी आजादी रै पवन
म मास ली । जम्मू-कश्मीर रै अगूरा पै पाकिस्तान री सार टपकें—टिथवाळ
री पहाडिया पै वाहद सिधायें ।

लेफट राइट लफट राइट ।

भारत रा जोधावा रो उण सिध नै हुटाणें अर केसर री सौरम फैलाणें
सार कूच । सिख रेजिमन्ट री पैली बटालियन ।

लेफट राइट लफट राइट ।

हुमलावर सिध रै ज्य ताक्योडो औसर देख र झपाटा मारै ।

13 अक्टूबर 1948 ।

लास नायक करमसिध रै सार्गें तीन जोधा । दूसमण नै घकें बढणें सू
रोवणें अडियोडा ।

अमगळ बिन अपचो दियण

थोर धणी रो धान ।

(सूर्यमल्ल)

सत् सिरी अवाल ॥

धडीद धडीद । घाय घाय ।

अल्लाह हो अकबर ।

हर हर महादेव ।

जाणें भाखर सू भाखर भिडें ।

अंक दो तीन च्यार वण सिणी ।

रण खेनी रजपून री । जाणै वाजरिया रा सिट्टा टूटण लागी ।

दम-दम हमलावर नू अेव-अेव जोधो नो पजियो !

दुसमण हाबळ-गावळ होय'र भाग छूटो । धकै बढणो अर आप री
घोदघोडी खाई मे आपनै इज दफन होणो, अेक इज वात ।

हार अर जीत हयियारा पै नो झै, न सख्या पै ..जीतण सारू काया
रो मोह छोडणिया अर होसलो रायणिया पाहीजे । करमसिध रो एक
साथी राणै सागै रै ज्यू घावा छकियोडो, पण होसलो घुलद ।

रायफन सू गिण-गिण'र गुडावतो । अेडो अचुम्भो अर अेडी मार
पडतोडी देख'र वच्योडा हमलावर दूजी वार फेर पीठ फेर'र भाग छूटा ।
अल्ला जाणै, ओ मिनख है व' महादेव रो गण ।

सत् सिरी अकाल ।

अध गावळ पडघा साथी रै पट्टी वाधतो हुयो करमसिध उणनै सावागी
दीवी । पण छळ मण्डियोडा दुसमण लो इण जणा पै अवसियोडा, हायै वात
हुवती तो अेकण सागै गपळको कर'र ई टरार ई को लेता नी ।

पाना रै दूजै पसवाडै लिख्योडो लेखो इण मुजब ।

ढोठ-घडी रै वाद दोन्यू वानी सू तोषा गरजी—गोळियां री तावडतोड
रिखा, जाणै आकास रा नवलख तारा सै झडण लाग्या ।

लास-नायक मद चढ़ियै हाथी रै ज्यू बिघाडियो । अे मिनख नी ।
गाजर-मूळा है । इण घोदघोडी खाइया मे सगळा नै दफन करणी है—जै
रणचण्डी ।

जाणै खीर-समन्द रो बिलोवणा होवै, लडणै सारू गोळा अर गोळियां
गिणती री वचियोडी । पण लडणै रो घणी उमावो । तन मे घुसतोडी गोळिया
जाणै मँगमाथी काटै । च्यारू झूझण मे बावळा लोही न्हायोडा—राताचट्ट,
फिरकणी रै ज्यू फरर-फरर जाणै खेत काटण लागी !.. पण.. अ र र र
...दो जोधा अेकण सागै अधगावळिया हो'र पडगिया । तीजो हसतोडो
सहीद बियो । करमसिध अेकलो—दुसमणा रो छै ई नी ।

गन् सिरी अकाल । करमसिध दोन्यू घायल साधिया नै काधै पे जेल'र
मुरकमत जाग्या खोजतोडो नजीक री चौकी कानी लपकियो । काधै पै दो
मानवी देह रो बोस अर हाथ मे हयगोळो । मा रा बोल बी रै काना मे

घडी-घड़ी गूर्ज—जा बेटा जा—मायड जलम-भौम हेलो मारं—म्हारा जोध ! अरिया नै बता दीजे क' करमो सिधण रा हांचळ घूम्योहो है ! म्हारा दूध नै लजाइजं मती, जा । लाडला जा । पाकिस्तानिया रं अचुम्भे रो पार नी । अंकलो करमासिध घावा छकियो पर अरिया रो दो टोळिघा नै धूड चटावतो मजला पूग्यो ।

रिक्स्या चौकी रा जवान उण रो जोम देख'र दग । उणा रं रगत मे करमासिध रा वोल आग रा भभका ज्यू चौगणो बळ बघावें ।

समै रं पाना रो अंक खुणो मुटियोडो—उण पै—मोटें आपरा मे लिख्योडी विगत । इण मुजव ।

पाचया हमलो । सिधण जायो करमासिध जाणै—बीजळ रो टुकडो । जोधावा रं घावा पै सत् सिरी अवाल रा मल्लम सगावतो ह्यो दौड-दौड'र जोस बघावें पण रोम-रोम सू बैवतोडो लोही उण रो अस घीच लियो । वो जोस सू वोल्यो—“मां ! थारो दूध लजायो नी है । देस रं घातर करमा रो अंक-अंक किरच काम आवेली ।” सरीर भारी होवण लागो—अर अंक जवान रं काधें मायो टेक जुद्ध रो द्रिस्य निरखें—अणचीत्या दो पाकिस्तानी सिपाई नजीक री खाई कानी बम लियोडा बघता आवें करमासिध देखतें पाण भचकें वारं वूद'र दोन्या री किरच्या विखेर दीवी ।

हमलावर भागता ईज निजर आया । उवें चौकी पै कट्जो करण रो गुपनो देख्यो सोई साव कूडो ।

सगळा हेटें उण विगत रो सार सुनैरा आपरां सू मटियोडो इण मुजव । —अंक अचपळो टावर बाळपणा राड करणियो—सिधा रा दात गिण-णियो, भारत रं भरत, अंडी राड माडी कं पाच-पाच बार झडक'र आयोडा दुसमणा रा दात उखाड'र—परमवीर चक्र जीत्यो ।

सूर हटें नह समर सू, हट्ट निभावें पूर

सीस नमावें सूर नह, सीस कटावें सूर ।

—(नाथूदान महियारिया)

राजमुगट

अरबर समद अयाह, तिह दूग हिन्दू-तुरक
मेवाड़ो, तिण मांह, पोण पूम प्रताप-मो ।

रग है उण देम नै, जिण री माटी, माटी, नी कू कू है । जिण री पाणी
पाणी नी सरजीवण है । धिन्न है मेवाह री चौडी-बजर छाती, जिण मे
जलमभोम री आन मान अर मरदादा री रिछाळ रै घातिर गैकट्ट ई नी,
अणगिण जोघावा रै लोही री सौधी मुपन्ध आज भो निछनी पही है ।

हळदीपाटी । रजपूती रगत री पवित्र गमा । मरदानगी री मूछ री
सिरवाळ । इण ठोड नै दुनिया निमन्वार करे । रगत मू मनापत झटमझट
करती हुवी सरवारा, जाण रणचण्डी री जीम सपलागवै । लोही रा छूटता
हुवा इन्द्र घनुसी फुआरा मू हळदीपाटी मे काशीव मध्योहो । अंभ
कानी मुगल, दूज कानी माथे पै केमरिया कपल बांध्या हुया मिसोदिया
रजपूत, अर रणबवा, रोही रा हळाळा मीळ । कटे गगा री धारा अर कटे
हिबोळा खावतो खारो समन्दर । समन्दर री पूजा नी तो हुवे अर नी होवै
ली, गगा जळ री पूजा होती याई है अर होती रेवना ?

चेतक भादवै रै वादळा म पळवती हुवे बोवळ ।

उण बीजळपै असवार । सिध री दवाळरै मू बोधारा म इन्द्राण री जोक
भरै । मुगल सिपाई उमड-धुमड'र राणा नै परे, पण घेरो मूत रै काथे जोक
रै ज्यू टूट जावै । घघकतो अगीरो, धारे मू कद बधिया ।

चित्तोड हाथ मू गियो । राजपूता रा माडा दिन हा, जाण हिबोळा
टूट'र पडियो । महाराणा प्रताप गुहावा अर नावट मे भटकता हुवा

रैडा सगठन नै पाछो जोड'र द्रिढ करै— प्राण जाहि पर बचन ना जाहि ।
जिणा री मातावा हालरियो हुलराती हुवी सोख देवै'क—

इत्ता न देणी आपणी, हालरियो हुलराय ।
पूत सिखावै पालणै, मरण बडाई माय ।

पग पाछा माडणा सू तो मरणो भलो । पातसा अक्बर की फोजा
आडावळ मे धडूके पण, भाखरा सू टकरा-टकरा'र पाछी बावड जावै ।

आ बात बी टेम री है जद पातसा अक्बर रो वेटो सलीम जुद्ध रा
नगाडा बजावतो हुयो हाथी रै होद पै आयो हो ।

मृद्वी भर रजपूत कठै ताई झूझता ? गिणती कम होवण लागी, पण
मुगला रै दाता बिच्चै जीभ ही ।

चमचमाट करतो हुयो चेतक फिरकी री नाडं पाछळै पगा पै ऊभ'र
मुडघो फेर मुडघो, फेर मुडघो ! अकलिंग रो कोप ! च्यारु तरफ मुगला
री फोजा घेरो न्हाख दियो । पिजरै मे फसियोडो सिध झपाटा मारै, दकाळ
करं, झूझै, पण घेरो टूटण री आस बो है नी । मुगल, दस भरता तो पचास
नुवा ओर ऊभ जावता ।

अक झाला सिरदार अपनी तरवार सूतता हुयो रकाब री मदत सू
उचक'र ओ तुमार देख्यो । अजेज घोडा रै अंड लगाई । पळक झटकतै
राणा रै पाखती आ'र झूझण लागो । राणा रै प्राणा री कीमत बो आछी तरे
जाणै ।

मेवाड री माटी रै सारु राणा री जरूरत है । झाला सिरदार तरवार
रो वार डाल पै झेलतो हुयो हाथ बढायो । मेवाड रो मुगट झाला रै मार्य
पळपळाट करतो हुयो ओप्यो । राणा रो मुगट, झाला मन्ना रो मस्तक ।
राणा जी अचुम्भै सू मुड'र झाला सू पूछयो—' झाला मन्ना ओ काई?'

सिरदार मुळक'र कैवै, 'आखरी दम दो-च्यार पळ तो महाराणा
बणबा दयो । आप अठा मू पधारो । खम्मा घणी । अन्नदाता ! जुद्ध आज
ई ज नी निवडैला मेवाड नै आपरी जरूरत है ।'

'झाला सिरदार !'

'खम्माघणी । आप अजेज पधारो । मेवाड रो महाराणा हुकम देवै

है। जावो। ई घड़ी मुगट म्हारें भायें है।”

चेतक मुडघो ! तरवारा री क्षिणकार जै-जैवार करे। महाराणा अेड लगाई। घायल चेतक, बीजळ री पळव मिरगो आख्या मू अदीठ हो गियो।

मुगल सिपाई, मुगट देख'र झाला तिरदार नै ई ज राणाजी जाण'र उणा पै टूट पडिया। गरदनां उछलवां लागी।

“अल्हा-हो-अक्बर !” —रो नारो मूज्यो, पण मगरियां धीने झेल्यो नी, टकरा'र पाछो बावड गियो।

दिन पाधरा आवें तो भ्रिस्ट हूयोडी मत पाछी बावडें। राणाजी रो द्रोही भाई सगतीसिध जो मुगलां मू जाय मिल्यो हो, ओ अणूतो कोनक देख रैयो हो। भगवान अेबलिंग बी री बुद्धि फेरी। राणा नै बिना मुगट जावता हुया देख'र यो ढव गियो। दो-तीन मुगल सिपाई महाराणा नै पैचाण लियो, अर पीछो करे। सगतीसिध रो रजपूती खून झटको खा'र दौडण लागो। बी री आत्मा नैयो सगती। धू राणा री सगती है। मेवाड रो अन्न धारे पेट मे घनै धिक्कारेला। राणाजी मुगट बिहुणा कयो। टेम चूकें मती ना।” अर नीला घोडा रो असवार हवा मू चातां करण लागो, “अेबलिंग नाथ ! मेवाड री रिच्छा करो। जै अेबलिंग !”

पीछा करता हुया मुगला री गर्दना नै धूड चटा'र सगतीसिध दौडघो जावें—खबडड • खबडड •।

नाळो लाघण री ताकत चेतक मे अवे को ही नी। पोर-पोर घायल, अेक टाग तो सफा कटगी। सारो झील घावा मू ताकतियोडो, पण राणा रो हुक्म—चेतक छलांग लगाई। नाळो पूरो लाघ नी सकियो, अर पछाड खा'र पडियो। मूण्डो झाला मू भर गियो। चेतक री दसा देख'र राणा टावर रै ज्यू सुक्के। आसू धाम्या नी धमै।

इत्ता मे पवन-वेग मू उडतो हुयो नीलो घोडो, उण ठोड पूगो। सगती-सिध दौड'र राणा जो रै पगै लाग्यो, “छिमा ! छिमा दाता ! हुकुम हुवे। मेवाड रो सगतीसिध, आपरो छोटी भाई सगतीसिध मेवाड पै निछरा-वळ हावण नै तियार है।”

राणा बी नै छाती रै चेप'र प्रेम मू आसू टळकाता हुया भायें हाथ फेरे।

सगतीसिध पूछ्यो “दाता रो मुगट ?”

“मुगट ! मेवाड रो मुगट मेवाड रै माथै ? झाला सिरदार इण टैम राणो है, बी रै हुकुम सू म्हे अकलिग री सेवा मे आयो हू ।”

अर बी टेम अक घोडो दौडतो हुयो आयो । असवार उतर'र मुजरु करै, “अन्नदाता, अे मुगट । झाला सिरदार सास तोडता हुया मन्नै हुकुम दियो क' म्हे इण मुगट नै दाना नै सौप'र अरज करू क झालो मन्नोजी हसतो हुयो मेवाड री माटी मे रिळमिळ गियो ।”

सगतीसिध मुगट झेल'र राणा रै माथै पैरायो । धन्न है मन्ना ! ओ मुगट तो नासवान है, पण सूरापण रा राजमुगट धारण करचोडा अेडा जोधा इतिहास रा पाना मे अमर हो गिया । जलमभोम री आन-वान मरजादा पै अपणा प्राण निछरावळ करणाला झुझार रै सम्भान मे माथो झुकाओ ! इण देस री माटी सू तिलक करी । चूम लो अपणै इतिहास रै अेडै पाना नै । अर अजै समै है, टटोळली अपणै थापनै, अपणी भुजावा नै, अपणै हिरदै अर मन नै ।

सामे री खिड़की अर वा

पसीना मू भीज्योडो दिन, पावण्डा पावण्डा हांपतो हुयो, सामे रा पगोयिया चढ़े । मझ आसोजे रै तावटिया रो मद झरै—झरर-झरर...!

नीरा—प्रितीपन चढ़दा री अेकाअेक लाडकवर । म्हारै पागती हावै हाय वानी वीरो घर । सामे-माम खुत्योडी घिउकी मे बंटी है वा । दोन्यु री गिडबिया रै विचाळै अेक साकडी-सी गळी आयोडी ।

ऊण्डो सिमकारो न्हाक'र वा बडबडार्द, "ओह सिब्यु ! म्हारै बिना में किया जिजली ? सिब्यु आसी । अयम आमी ।" नीर बायळी सी बडबडार्द ।

वा उठी । पखे रो बटन दवायो, छत पे लटकतोडै पखे री बलेडा अेक-दो आटा खा'र दवगी । "आ जिजली भी अेडी गरमी मे गायब व्हे जावै ।" झुपलायोडी वा टेवल रै च्यारू-कानी अेक चक्कर लगा'र पाछी आराम-कुर्मी मे जा घसो । उण रो सिमकारो अ'र अे अणूता बोल म्हारी ध्यान खीच लियो । निजर उठा'र देख्यो तो उण किसोरी रै मूण्डे पे उदासी री काळम छायाही ही । चे'रै री रगत उडघोडी । जाणै म्हारी का'णी री नुकी नायिका मंरूप प्रगट हुदगी । अणूतो उमावी हुयो । में खूणी टेक'र हथेलिया पे टोडी झेल'र नीरा रो मनोविज्ञान पढ़वा लाग्यो ।

नौकराणी पडदी हटा'र कमरै मे आई—"बाईजी-सा, रोटी जीम सो । जादा जिद आछी नी है ।"

बिफरियाडी नीरा धोनी, "आगी पेंक रोटी-बोटी नै । ले जा अठा गू, नी तो घाळी वारै कैक दूली ।"

नौकराणी च्यारू मेर देख'र ममशाधण रै मुर मे बोली, "बाबू जी नै सिब्यु

दुनिया में काळ को पडियो नी है, सिब्वू सू भी सवाया घणाई मिल जासी ।”

“यू जा अठै सू । भाग ।”

नीरा, इग्यारै-बा'रै वरसा रै जेडै-नेडै । भरियो डोल । अकाअक सतान । लाड-प्यार में पळियोडी लाडकवर । उमण-दूमणी बा उठी । लारली खिडकी सू बगीची में झाकै । सायत • सायत बी खिडकी री गैल कोई 'जेठवो' अपणी बाट-जोवती हुई 'ऊजळी' सू मिलण आवतो हुवैला । खिडकी पै गुलाबी रसम री पडदो, पून नै वरज रैयो है—झूझ रैयो है । मझ दुपंरी री तपती लू री लपटा पडदै नै हटा'र कमरें म ताक-झाक करै ।

घिन-घिन रै कळजुग धारी माया । माइत रै नावै काळम पोतणिया टाबर अंडा पण हुवै । बडा घराणा री नुवी सिम्बरती नै निमस्कार । माइत कद ताई पोरा देवै । अंडा टाबरा नै सीख दियोडी ई अंठी जावै । बूढा-बडेरा री बँवत है क “ओगणगारा नै सीख देवणी अर बानी में धी होमणो ।”

टण्ण • टण्ण • । भीत पै टग्योडी पुराणी घडी सू दो वजै रा टवोरा टरणाया । घूम'र घडी नै घूरती बा बडबडाई—अरै दो बज गिया । अवै ताई बो नी आयो ।”

ओ कमरो नीरा री भणाई-पडाई रो कमरो है । नीरा उमण-दूमणी पोथिया रा पाना उळटै-पुळटै । काई दूडै ? अवस कोई कागदियो दूढती होवेली । थाक्योडी-सी कुसीं री पीठ पै माघौ झुला'र पसरगी । उळझ्योडा बाळा में दोन्यु हाथा री आगळिया उळझा'र आख्या वन्द कर लीवी—जाणै इगलैण्ड री महाराणी फाव्लैण्ड ० इजराइली रो कब्जो होवण री चिंता में आपरै महस में अकली उदास वैठघोडी हुवै ।

पसीना सू लधापथ दिन, पावण्डा-पावण्डा हाफतो हुयो, समै रा पगो-धिया उतरै । मझ आसोज रै तावडिया रो मद झरै • झरर • झरर • । सूसाड करती लू सू दाझ'र पीपल रै ठूठ पै वैठघोडो कागळो • काव काव • करतो हुयो उड गियो ।

भरम ।• नी । भरम नी है । सागै-सागै में अवै हाल वो'रा बोल सुणिया है, “कंडा घुघराळा वाळ ? इण पूरै ब्यावर सहर में उण जिसो अक इज नी । वो मन्नै किस्ती प्यार करै । वो म्हारै बिना नी रै सकै । अर मन्नै उण रै बिना चैन नी पडै । पण वो जावैला । अवस आसी ।”

अबे मन्ने इण म बाई सक नी रैयो क' नीरा, बिरहिणी नायिका रो
इ ज पाटे कर रैया है ।

वा उठी । होळै-होळै पगलिया माडती हुवी खिडकी रै नजीव पूगी ।
ललाट पै आयोडी पसीना रो यूदा नै पूछी । फरफराता परदा नै डाकी बानी
मिरकांकर भँडो कर दियो—तावडिया रो ताप, नीरा रै मोरै गदरायै
मूण्डे पै पड'र उण नै और भी गुलाबी कर रैयो है । लू रा क्षपटा वी रै
बाळा म उळक्ष'र उण नै थावस बघाई ।

तपती दोपारी, सामे री खिडकी अर बा । बावळी-सी वारै मूण्डी
काढ'र दव्योडी जुवान सू छानेसाक हेली मारियो—“सिब्वू SS ।”

पडूत्तर म पून रो क्षपटी दो-तीन आम रा सूखा पत्ता खिडकी मे पेक
गियो । वा पाछी मुडी । आराम कुर्मी मे धसगी । “पापा तो सिब्वू नै नाम
ई नी चावै । घर मू काढ'र ई चैन पडी । ओफको SSS ।”

म्हारी घडकणा उतावळी हुयगी । सिब्वू ?

‘ओ सिब्वू आखर है कुण ? गळी मे धेवरचद रो छौरी मदनियी,
प्रेमसिंघ रो अचपळियो छौरी घनश्यामो, ललियो, ओमो, पपुडो, सोवन
मास्टर रो अलकपूत राजू, पण ओ सिब्वू कुण ? इण गळी मे तो ओ नाव
साव अजाण्यो । किण रो हो सक ओ नाव । सायत कोडवडं हुवैला,
प्रिंसीपल साव सायत नीरा अर सिब्वू रै हेत-प्रेम रो वाता जाण गिया
होवैला—वी नै अबे आवण री मुमाडी करवा दी व्हेला । ओह ! जद ई ज
लारलै अदीतवार नै नीरा रै सगपण रो बात करै हा । डावडो बीकानेर
रै किणी इन्दरजी मूया रो बतावे हा । पण इण कळजुग नै कुण पूगै ।
वापूजी व्याव री तियारी करै, अर लाडलडी बाईसा सिब्वूजी रै बिरह
मे झूरै । खिडकिया रै गेलै वी नै बुलावै, वी रा सुपना देखै ।

कार रो घराटा । हान री पो SS क, पो SS क । नीरा नावचेत—डैडी
आग्या ।

अजेज उठी । टेबल रै नजीव' री कुर्सी पै जाय बँटी । विताव खोल
ली । दराज मू पैन काढ'र कापी म काम करणी सह कियो । फाटक खुलण
री चरं चू SS । प्रिंसीपल सा'थ रै बूटा रो खट-खट सन्नाटे नै तोड रैया ।

“नीहू SS ।” —जेक भारी पण लाडभरी आवाज ।—‘अँडी गरमी

मे काई पढै ! थोडीक सोजा दिटिया ।”

नीरा रो पडूतर—गणित रा सवाल कर रैयी हू पापा ।”

“नो ! नाऊ स्लिप अॉन !”

“यस, डैडी ।”

नीरा उठी । किताब बन्द करी । पैर रो ढक्कण लगायो । आडो जोर मू बन्द कर दियो अर सौफे पै जाय पसरगी ।

खट॰ खट॰ जूता री आवाज ढबगी । अेक दो मिनट आख्या मूद पडी री । पण पाछी उठी । बा खिडकी रै पाछी जाँर ऊमगी ।

ई जमानै नै काई हो गियो है । अखबारा रै हरेक पाना पै प्रेम, बलात्कार, अपहरण ! कदैई सुरेस-मुममा काण्ड री धूम तो कदैई कपूरी ठाकर और प्रेमलता तो ओम प्रकाश-उर्मिला-काण्ड । अर आ नीरा ! इयारै-वारै बरसा री अवन-बवारी—अर अै लखण !

नीरा री कसक । चैरा रा उतार-चढाव, ऊण्डा निस्कारा, आळस री मरोड देखँर मै पैर उठायौ । वी रा हालचाल पाना पै उतारण लाग्यौ ।

अगोरा बरसावतो सूरज । सामँ री खिडकी अर बा लारली खिडकी मू झाकती हुयी । कदैई कुरमी पै जा वैठे, कदैई पखा रो स्वीच घटखटावै, पण पयो तो अगदजी रै पग रै ज्यू न हिलै, न डुलै ! उनमणी होय पाछी आराम-कुरसी पै पसरगी । आधी सूती, आधी जागै ।

बगोचै म कोई गडक भुस्यौ । नीरा मावचेत होयँर अजेज उठी । सायत बो आयो हुवैला जिकण नै देखँर गडक भुस्यो । झपटँर खिडकी रै नजीक भूगी । आख्या मे जाणै आसादा रा नवलख तारा झिलमिलाखण लाग्यौ ।

खादी रा घोळा-घप्प कुरता रै जैडी घोळो-घप्प बादळिया आभँ मे तिरम्या—हिरणा रै ज्यू दौड रैयी है । कदैई सुरज रै आगै, कदैयी सूरज रै लारै । बगीची रै ऋषडा रा सृषा पाना चरमरामा सायत किणी रै पगा सू दबँर । नीरा लुब्धँर झार्कै । चाणचक उष्टळती हुई बोली—“आयग्यो ।”

मूण्डै मे आंगळिया घालँर जेक होळैसीक सीटी बजाई । हेतो मारियो “मिन्नु ऽऽ ! उठीनै होँर आ ऽ जा ऽऽ ।

म्हारी घडकणा हिरदै मे नी मावै । अन्तर मोयोडो देखू ! घडकणा

बुखार भात-भात रा

आसोज रो तावडी । हिरण्या रा रग ई काळा धो पड जाव पछ मिनखा रो तो पूछणो ई वाई । मज्ज दुपूर री वेळा । टैसण माथे तावडे मे ऊभी रेलगाडी ई हाफे ही । लिलाड रो पसीनो पूछ'र म्हें सीट माथे बैठो के इजण सीटी देव दी । बा दौडती यकी डिब्बे म चढी अर म्हारें वने आयने बैठगी ।

सांवळो रग, दोवडो हाड अर उपणती जीवन । आख्या गुडहळ रें फूल ज्य झुकी-झुकी । मदछकिये जीवन री सीली भाच मैले-झीर्ण गाभा सू छण-छण'र आखती-पाखती पूत मे मुरसुरी फेनाय री । नी चावता थका ई म्हारी निजर बी रें चेहरें पै बार-बार अटक जाव । आख्या री पलका भीगी-भीगी-सी लागे । अवस थोडी जेज पैली रोई हुसी । इसो लखावें जाणें ई रें मनकिये हिचडे म ज्वालामुखी दब्योडो, जिको अवे उफणें वें अवे उफणें ।

म्है धर्मयुग खोल'र पाना पळटबा लाग्यो । सामली बँच माथे बैठघो अक आग्रकड आदमी वीने आख्या फाड-फाड'र देख रियो, जिण सू बा घवरायोडी-सी लागे । गाडो हिचको देय'र छुक-छुक करती व्हीर हुरई । बी आपरी भँली नै गोडे हैठे दवाई अकर अठी-उठी निजर फेरी अर पछ टेलि-फोन रें दौडते थाभा नै बारी मे सू दखण लागगी । पून बी रें रुखे उळझ-घोडे केसा नै फर-फर करतो उडावण लाग्यो ।

ऊपरली बर्ये माथे अधसूती अक मोटघार बैठघो हुयग्यो अर तम्बाखू री डाबी सू तम्बाखू काड'र चूनो मिलावण लाग्यो । हथाळी मे अगूठे सू मसळतो थको सामलें मुसाफर नै कँवण लाग्यो "अरे काका, पुतली वाई

ने डाकू कुण बणाई ? आपा !... उण समाज रँ अन्याव सू वाठी तग आयनै बन्दूक उठाई । लुगाया नँ आपा पग री जूती समझा । अखबारा मे नित-रोज दायजँ रँ लोभ मे बहुवा नँ मारण री खबरा आवै । अवार परसू री बात अक परणाघोडी जवान छोरी—अजमेर कनँ आनासागर मे डूब'र मरगी । पण मरती-मरती सासरे री सगळी पोल खोदगी वी रो बाप दायजँ मे स्कुटर नी देय सक्यो, सो बापडी नँ वाठी तग करी जद "।"

आपरी बात रो प्रभाव जाणवा साह तमाखू रँ धापी देवता उणँ च्याहमेर निजर फेरी अर निचलै होठ मे तमाखू दबाय'र मीट छोरी री चोळी पँ गडाय दी । निजर री अणिया चुभता ईँ छोरी साडी रँ पल्लै नँ चोळी मे खोस लियो अर निसासा नाख'र वारँ तपता खेजडला अर हाफला रेत रा टीवा नँ देखण लागी ।

सामी आघकड मिनख रँ कनँ आधी सीट माथँ पग मोड'र अक डोकरो मूनो हौ । वँ आपसरी मे बत्तळ करँ हा जिण सू जाण पडी कँ डोकरो स्कूल म चपरासी रहचोडो । अवँ रिटायर हुयग्यो । घर मे माडे आयोडी जोध-जवान बेटी वैठी, जिणरा पीळा हाथ करावणा पण जमा रकम अर ग्रेनुअटी मिली कोनी । कनँ वँठयो आघकड मिनख गाव री पचायत रो सरपच डोकरँ रँ खरचँ माथँ सिफारम करण नँ जँपर गयो हो । वी सुळगती वीडी नँ सीट रँ रगड'र बुझाय दी अर चपरासी नँ कँवण लाग्यो—“रामा वा, जिण हवाई जहाज रो बम्बई सू अपहरण हुया, वी मे म्हारो सालो ईँ दिमावर जावँ हौ । अपहरणकर्ता मुसीबतसिध नँ अमृतसर मे गोली सू उडाय दियो ।”

रामा वा सरपच री बात मुणनँ बोल्यो—‘ पण अँ ऊजळिया मुसीबत-सिध तो देम भर मे ठौड-ठौड भरथा पटथा । हरेक सरकारी दफतर मे देख लौ, बाका पाडथा बँठथा, आ नँ गोळी सू उडावाणयो कद पँदा होसी ।’ वो निसासा नाखतो आगँ कँवण लाग्यो—म्हारी बेटी अणसी अठारँ वरमा री हुपगी, राज सू पदसा मिले तो वीरा हाथ पीळा करावू । पण हरेक दुर्मी माथँ मुसीबतसिध वैठी, बतावो किया काम वणँ ?

म्हूँ बात मे रस सेवती देख'र वी कँवण लाग्यो—“बाबू साब, म्हूँ पँसन री कारवाई करतँ नँ बरस हुयग्या । छाती माथँ जोध जवान बेटी वैठी ।

नीचें उतरण्यो । गरणध अर गमो वा हगन साग्या । उगगनो बघं पै मेन्पोडा दो आम रा टोकरा उतार नै वा कुट्टो नै हैनो दियो । दिव्ये री ज्ञागनी अर नीचली ब्याग ई बघ्यां ग्यानी ह्यगो । मू अर पगगो दोग्गू ई रैग्या । आगनो बंधा पै थंडी दनाजा पीर री जात्रा मू पाछी आवनी मुगलमान लुगाया पानदान थोन'र मरोपा मू घटा-घटाक करती गुपारी काट री ही ।

मै पाय रा दो गिकोरा निया । पगगी ना-नू करती पाय मेव सी ।

‘कट्टे उतरण्यो हूँ बने ?’

“मोजन रें टंगण ।”

बी उडने बंगा री लटी नै मूई मू हटावनां आपरी थंती नै गावळ नीचे दबाई, अर चणन री टूटो पीन नै मीपटी पिन मू ठीक करनै नीचे नाय दियो ।

दुतार मे गुपारी काटनी अेक लुगायो अचाणनन उछटो । सट्टगिया बिमर दिया अर जोर-जोर मू मायो हिलाय'र थंनण लागो । बी रें पवन चढ़यो ही—“है मीरा दागन, मुझरो माय कर दे । मै उगरो ग्या जाऊगी । मेरे को अजमा वा सादू नी पिलाया ।”

पनामो डर'र म्हारें नैडो शरकगी । बी री मूडो पीळो पडयो अर लिताइ पै पसीनै री युदां घमरण लागी ।

मै बीनै थावम बघायता कह्यो—“डरो मत, ई रें तो कोई लफरो है ।”

पतासी होटां पै जीभ फेर मै यडबहाई—‘म्हारी सागु नै ईं इण रें जू कुण जाणै कोई पितर आवै । वा पवन पड्या सेल'र कँवै मै पतासी आपरें पीहर मू अेक तोळो सोनी नै आपरी नणद—बूबडी नै देवै तो पनामी रें पेट मड जावै नी तो उमर भर बाझडी रैय जाती... । म्हारें मायता री इतरी हैसियत बोनी बं इण मूषीवाडे मै थं तोळो भर सोनी देवै । इण भात देवना रें दूगण रें नाव मू म्हारी जीवणी हराम होग्यो है । म्हारी घणी ड्राईवर है । बी दारू पीवै अर रोज म्हने कूटै—“लाव राड बाझडी सोनी !! अब मू सोनी कट्टे मू लायू ?...वा छिबरा-छिबरा रोयण लागगी, आख्या मू टळक-टळक आसूडा बंधण लाग्या ।

“रो मत गैली बैन ! दुख-सुख रा तो जोडा है । जिदगानी मे छिया तावडो चालती रैवे । अबे दुख है तो पछे सुख ई आसी । घीरज राव । थारी पीहर कठे है ?

“पीहर ? कठे तो पीहर नै कठे सासरो । अबे सब ठीक है । अठे सोदत रै कोई स्कूल मे चपडासण री जगै खाली मुणी है । नौकरी कर नै पेट भराई कर सकू तो भगवान री मरबानी ।”

म्हारै सरीर मे बुखार री हरारत बढण लागी ही । आख्या घुळण लागी अर हाडका दुखण माग्या । माथे री नसा खटाक्-खटाक् करण लागी ।

“पतासी देख तो म्हारो सरीर थनै गरम लागे ?” गरम काई घामो गरम है । आख्या ई राती चुट होयरी । थाने तो बुखार आक्यो दीमै । थै सुय जावो बीराजी । वा म्हारो पकडचोडी पुणचो छोडती घोली अर अेर कानो सिरकमी । म्हु आग्याकारी टावर री गळाई झट पग लम्बा वग्नै सूयग्यो ।

म्हारो आख्या माथे अणूतो भार हो । बुखार री अगोर मे म्हागे आख्या मोचीजण लागी । बी आपरी ह्थाळी म्हारै लिलाह पे धरी । म्हनै लखायो जाणै घर री प्रोळ मे पाटे माथे सूती हू । जीजी वनै बँठी म्हारो माथो दबाव री है । बी रै ह्थाळी री सीतळता म्हारै तन-मन मे बस गी है । ‘कदे ईं थाख उघडे, कदे ईं बढ हुय जावै ।

रेल चाल री है छुक् छुक् ‘ छुक् ‘ छुक्, टेलिफोन रा थाभा दोडता-हाफता लारै छूटता जावै । दूर आभे मे अेक वपाती बादळी झाक-झाक’र डिब्बे मे देख जावै । नोद मे न जाणै कितरा टैमण लारै छूटग्या, मुमाकर चढता-उतरता रैया ।

अेक थैनो म्हारै मूडा पे आय’र पडचो अर म्हारी तडा टूटी । डिब्बो खचखच काठी भरीजग्यो हो । हाका-दरवढ इती वं काना पडो बात नी सुणीजै । मै हडबडाव’र उठग्यो । पतामो आपरो जगै माथे नी ही । बारै झाक’र टेसण री नाव बाच्चो तो टा पडो वं मोजन लारै रैयग्यो ।

म्हारी निजर हाथ रै पुणचे पे पडी तो अचूभं मे पडग्यो । पुणचे पे माडी री लीरी बध्योडी ही राखी री दाई ।

“भाई साब, घोडी जगह देना।” अश अपटूडेट लडकी बँटण नै जग माग री ही। म्है बारी बानी सिरक'र बीन बँटण नै जग देय दी।

म्हारी बुखार हळकी तो पडग्यो ही, पण खुमारी हाल उतरा नी ही। मी बारी रँ माथो टिकाय'र आख्या मीच ली।

इजण सीटी दीवी अर रेल होळी-होळी सिरकण लागी। घोडीक जेज म वा जाणँ धम्म-धम्म करती निरत करण लाभी, घोडीक ताल म वा छोरी झेरा लेवण लागी अर माथो म्हारँ घाघँ पँ टिकाय दियो। म्हनै बी री बेसरमी आछी नी लागी। मी घक्की देवता कँयी—“सीधी बँठ घाई। यू माथे घाई पडे ?” वा सभळ'र बँठगी पण रीस भरी निजरा मू म्हनै देखण लागी।

पण म्हनै यू लयायी जाणँ म्हारी मरीर खासी हळकी होयग्यो हे अर म्हारी बुखार उतरग्यो हे।

